

Examen HAVO

2015

tijdvak 1
dinsdag 12 mei
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Dit examen bestaat uit 39 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 63 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in goedlopend Nederlands.
Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing

(1) Over gebrek aan belangstelling heeft het onderwijs niet te klagen. Een paar weken geleden schreef minister Van Bijsterveldt van Onderwijs in een brief aan de Tweede Kamer dat ouders wel eens wat meer tijd aan opvoeding zouden kunnen besteden, desnoods door minder te gaan werken. Daarmee werd kennelijk een gevoelige plek geraakt, want er volgden veel geërgerde en verontwaardigde reacties. Zo zou zij onder andere de klok vijftig jaar terug willen draaien naar de tijd dat moeders thuis met de thee klaarzaten als de kinderen uit school kwamen. Dat is in deze tijd een onredelijke eis: moeders hebben banen buitenshuis om de hypotheek en de steeds hogere materiële eisen van het gezin te helpen betalen.

(2) Vergeleken met een halve eeuw geleden is er nog een belangrijk verschil. De ouders van toen hadden een zware tijd achter de rug. Ze hadden een oorlog meegemaakt met schaarste en voor een deel van de bevolking zelfs met rauwe honger. Dat wilden zij niet nog een keer meemaken en ze wilden er vooral voor zorgen dat hun kinderen zouden opgroeien zonder armoede en gebrek. Onderwijs was voor hen het middel waarmee hun kinderen materieel en maatschappelijk vooruit konden komen. Het was misschien belangrijk als intellectuele vorming, maar in ieder geval als sleutel tot een welvarender leven. Onderwijs was een economisch goed.

(3) Dat verklaart ook de grote betrokkenheid van de ouders van toen. Niet

bij hoe de school het deed, zoals nu, maar bij de leerprestaties van het kind. Wanneer je als kind straf kreeg van de juf of de meester, dan deden je ouders dat nog eens dunnetjes over. Als je een potje maakte van je kostbare leeransen, gaf dat hun bijna letterlijk aanstoot. Dan dreigde je uit lamelendigheid in dezelfde situatie te belanden als die waarin zichzelf door omstandigheden of het lot terecht waren gekomen en waaraan zij zich probeerden te ontworstelen. Dat gaf ergernis en het kon je een draai om de oren opleveren. Corrigerende tikken zijn nu strafbaar geworden. Zorgen om het materiële bestaan heeft bijna niemand meer en als ze er al zijn, dan gelooft niemand dat onderwijs daar iets mee te maken heeft.

(4) Sylvia Nasar heeft recentelijk een belangwekkend boek geschreven, *Grand Pursuit: The Story of Economic Genius*, in het Nederlands vertaald als *De wil tot welvaart*. Daarin beschrijft zij hoe de ontwikkeling van het denken over economie sinds het midden van de negentiende eeuw heeft geleid tot een ongekende toename van de levensstandaard. Karl Marx¹⁾ had het nog over het uitzichtloze lot van de arbeidersklasse, waar alleen een revolutie verandering in zou kunnen brengen. Een fabriek had hij echter nog nooit van binnen gezien en 'de arbeider' was voor hem een abstract en statisch begrip.

(5) Enkele jaren na Marx ging Alfred Marshall²⁾ wel de fabrieken in, waar hij zag dat sommige arbeiders veel meer verdienden dan anderen. Het verschil lag in hun productiviteit en

de sleutel daartoe lag in scholing. Een geschoolde arbeider verdiende meer dan een ongeschoolde kracht, eenvoudigweg omdat hij meer ople-
90 verde. Iemand die had geleerd een graafmachine te bedienen, bracht meer op en verdiende meer dan iemand die alleen maar met een schop kon werken. Marshall legde het economische verband bloot tussen productiviteit, scholing en persoonlijk inkomen en daarmee het verband met nationale welvaart, invloed en politieke macht. Zo werd onderwijs
95 een nationaal belang.

(6) Nog steeds bemoeit de overheid zich tot in de haarvaten met het onderwijs, maar het verband met welvaart en economie is uit het zicht
105 geraakt. Het gaat er niet meer om hoe wij als land meer presteren en meer verdienen, maar om persoonlijke ontwikkeling en ontplooiing van het individu. Er is natuurlijk veel voor
110 te zeggen om niet uitsluitend met materiële zaken bezig te zijn, al is het de vraag of persoonlijke ontwikkeling een nationaal belang dient en dus een overheidsrol rechtvaardigt. Het ontbreken van het economische aspect in het denken over onderwijs is in Nederland een schadelijke misstand die ons nu al veel en in de toekomst nog meer geld en welvaart
115 gaat kosten.

(7) Dit is geen recente ontwikkeling. Met de invoering van de Mammoetwet³⁾ in de jaren zestig raakten bijvoorbeeld de talenpakketten in het
125 voortgezet onderwijs drastisch uitgedund. Dat was een economische schadepost van belang. Ooit waren Nederlanders de talenwonders van Europa die niet alleen Engels spraken, maar ook Duitse en Franse
130 inkopers in hun eigen taal konden bedienen. In theorie kan dat natuurlijk ook allemaal in het Engels, maar

Duitse en Franse inkopers voelen
135 zich gewoon meer op hun gemak in hun eigen taal en zullen liever werken met een leverancier die hun dat mogelijk maakt. Dat we dat niet meer kunnen, kost ons omzet, export en
140 welvaart. Met het verlies van talenkennis zijn we minder productief geworden. Het is onbegrijpelijk dat het ministerie van Economische Zaken daar nooit de noodklok over
145 heeft geluid.

(8) Een vergelijkbare situatie doet zich voor in het beroepsonderwijs. In de week dat de minister van Onderwijs zich druk maakte over ouders op
150 school, trok een aantal Kamerleden aan de bel over het verdwijnen van de ouderwetse, eerlijke ambachtsschool en de schade die dat oplevert. Daar konden jongens en meisjes die
155 goed waren met hun handen, praktische vakken leren waarmee ze de maakindustrie in Nederland overeind hielden. Nu zitten ze op een school voor vmbo en vallen in slaap of gaan
160 klieren als ze in een of andere 'beroepsgerichte kwalificatiestructuur' moeten proberen hun weg te vinden, terwijl ze bezig hadden kunnen zijn met lassen, stukadoren, timmeren,
165 metselen of fijnmetaalbewerking. We importeren voor de aanleg van de Tweede Maasvlakte honderden lasers uit Portugal en verder, omdat die in Nederland niet te vinden zijn.
170 Tegelijkertijd zitten in ons land allerlei jongeren die graag iets concreets uit hun handen zouden laten komen, werkloos thuis of ze lopen zich op straat te vervelen.

(9) Betalen voor vaklieden uit het buitenland én voor werkloze jongeren thuis, is dubbele economische schade. Dat de ministeries van Economische Zaken en van Financiën
180 daarover zwijgen, is onbegrijpelijk en

een slechte zaak voor ons land. Het raakt ook Binnenlandse Zaken, vanwege de verveling en lamlendigheid op straat. Het raakt ook Sociale Zaken, met het oog op de verkommering van mensen en gezinnen die geen nuttige plek hebben in de samenleving en daar ook geen bijdrage aan leveren. Het is absurd dat die ministeries zitten af te wachten wat de deskundigen van Onderwijs in hun pedagogogenwijsheid op de scholen en de jeugd loslaten, om vervolgens vele decennia lang de scherven te moeten opvegen. Een visie op onderwijs in zijn isolement, alleen getoetst op zijn onderwijskundige merites, zou niet mogen bestaan. Onderwijs behoort dienstbaar te zijn aan de economie en de samenleving.

(10) Er is echter een handicap: veel ouders van nu verlangen geen schooling of opleiding meer van het onderwijs en stellen geen eisen aan hun kinderen. Als er een conflict is tussen een leerling en een leraar, trekt tegenwoordig de docent steeds vaker aan het kortste eind. De school is niet meer een middel tot maatschappelijke en economische vooruitgang. Dat vinden we ook niet meer nodig: we hadden al genoeg te eten en te verteren. Welvaart hoeft niet verdiend te worden, is de gedachte. Welvaart is een altijd stromende limonadebeek in Luilekkerland. De school wordt leverancier van algemene vorming en kinder- en puberopvang. Alles is er 'proces', in lijn met de beleidsnota-taal die een

eczeemveroorzakend begrip als 'beroepsgerichte kwalificatiestructuren' weet voort te brengen. Inhoud – 'Wát ga ik hier nou eigenlijk leren?' – is en blijft ver te zoeken.

(11) Elk land krijgt de regering die het verdient en dat geldt ook voor het onderwijs. Geef de ambachtsschool terug aan de jeugd die graag praktisch aan de slag wil, is het pleidooi van eerdergenoemde Kamerleden. Zolang ouders echter geen eisen stellen aan wat hun kinderen echt leren en wat het onderwijs aan feitelijke inhoud biedt, zullen wij over steeds minder talenkennis, lasvaardigheden en andere beroepskwalificaties beschikken. Dat wordt alleen nog maar versterkt door het bijna volledige monopolie dat het door de overheid gefinancierde en gecontroleerde onderwijs in Nederland heeft. Die sturing is bedoeld om ontsporingen van individuele particuliere initiatieven te voorkomen. De centrale besturing is echter zelf de weg kwijt en in zo'n situatie ontspoot het hele systeem.

(12) Bij voortzetting van het huidige beleid zal onze welvaart achterblijven. Totdat er weer een generatie komt die het echt slecht heeft gehad en armoede heeft gekend, zoals de ouders van de jaren vijftig hebben meegemaakt. Zij zal dan opnieuw tot de conclusie komen dat onderwijs de sleutel tot persoonlijke en maatschappelijke welvaart vormt. Tot die tijd blijft het sukkelen.

naar: Johan Schaberg

uit: NRC Handelsblad, 17 & 18 december 2011

- noot 1 Karl Marx (1818-1883) was de meest invloedrijke socialistische denker van de negentiende eeuw.
- noot 2 Alfred Marshall (1842-1924) was aan het eind van de negentiende eeuw een van de meest invloedrijke economen van zijn tijd.
- noot 3 Mammoetwet: een Nederlandse onderwijswet (in werking vanaf 1 augustus 1968) die vergaande consequenties had voor de structuur en de inhoud van het voortgezet onderwijs.

Tekst 1 Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing

- 1p 1 Een schrijver heeft verschillende middelen tot zijn beschikking om in de inleiding van een tekst de aandacht van de lezer te trekken. Op welke manier wordt in de eerste alinea van 'Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing' de aandacht van de lezer getrokken? De schrijver doet dit vooral door
- A een actuele gebeurtenis aan te halen en het belang voor de lezer daarbij te noemen.
  - B een controversieel voorbeeld te noemen en zijn eigen mening daarover te geven.
  - C een grappige anekdote te vertellen en daar een standpunt aan te verbinden.
  - D een opvallende uitspraak weer te geven en daar reacties op te verwoorden.

In alinea's 1 tot en met 3 wordt de huidige visie op het belang van onderwijs vergeleken met die van de periode kort na de Tweede Wereldoorlog.

- 3p 2 Beschrijf de beide visies met betrekking tot dat belang van onderwijs. Gebruik voor je gehele antwoord niet meer dan 35 woorden.

De kern van de tekst 'Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing' bestaat uit alinea's 4 tot en met 10. Deze kern bestaat uit twee delen.

- 1p 3 Bij welke alinea begint het tweede deel van de kern?
- 3p 4 Geef aan wat volgens de tekst het belangrijkste verschil is tussen de opvattingen van Marx en Marshall over de kansen voor de arbeidersklasse. Besteed aandacht aan beide opvattingen. Gebruik voor je gehele antwoord niet meer dan 35 woorden.
- 1p 5 Met welk begrip kan de functie van alinea 6 ten opzichte van alinea 5 het beste aangeduid worden?
- A afweging
  - B gevolg
  - C oorzaak
  - D vergelijking

“Het ontbreken van het economische aspect in het denken over onderwijs is in Nederland een schadelijke misstand die ons nu al veel en in de toekomst nog meer geld en welvaart gaat kosten.” (regels 115-120)

3p **6** In alinea’s 7 en 8 worden twee argumenten gebruikt om dit standpunt te ondersteunen.

Geef deze twee argumenten in eigen woorden weer.

Gebruik voor je beschrijving van beide argumenten samen niet meer dan 25 woorden.

1p **7** Welk type drogreden zou een kritische lezer kunnen herkennen in alinea 7?

- A cirkelredenering
- B onjuist beroep op causaliteit
- C persoonlijke aanval
- D vertekenen van het standpunt

In alinea 8 wordt uitgelegd waarom leerlingen in het beroepsonderwijs vroeger beter tot hun recht kwamen dan nu. Een kritische lezer zou in die redenering een voorbeeld kunnen lezen van overhaaste generalisatie.

1p **8** Citeer het zinsgedeelte waarin hij die zou kunnen vinden.

“Het is absurd dat die ministeries zitten af te wachten wat de deskundigen van Onderwijs in hun pedagogische wijsheid op de scholen en de jeugd loslaten, om vervolgens vele decennia lang de scherven te moeten opvegen.” (regels 189-195)

1p **9** Door welke van onderstaande omschrijvingen wordt de houding van de auteur tegenover de in de tekst genoemde ministeries het beste getypeerd?

- A neerbuigend
- B pessimistisch
- C relativerend
- D tegendraads

“Welvaart is een altijd stromende limonadebeek in Luilekkerland.” (regels 215-216)

2p **10** Leg deze vergelijking uit.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

Over het onderwijs wordt in regel 219 gezegd: “Alles is er ‘proces’”.

1p **11** Welk aspect van het onderwijs blijft in het onderwijs onderbelicht, volgens alinea 10?

- 1p 12 Welke van onderstaande beweringen geeft de kern van alinea 12 het beste weer?
- A Als onze inhoudelijke visie op het onderwijs voldoende verandert, zal onze welvaart in de toekomst toenemen.
  - B Het duurt niet lang meer, voor we ons realiseren hoe belangrijk onderwijs is voor onze welvaart.
  - C In de toekomst lijkt het niet mogelijk te zijn het onderwijsbeleid adequaat af te stemmen op het economische beleid.
  - D We moeten weer beseffen hoe belangrijk onderwijs is voor onze welvaart, anders gaat ons dat geld kosten.
- 1p 13 Welke zin geeft het beste de hoofdgedachte weer van de tekst 'Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing'?
- A Het onderwijs is in ons land te veel gericht op de ontwikkeling van het individu en te weinig op het economische en algemene belang en als dat zo doorgaat, zal onze welvaart afnemen.
  - B In de huidige situatie hebben ouders te veel invloed op het onderwijs, waardoor er te weinig aandacht is voor inhoud en het economische aspect steeds meer wordt verwaarloosd.
  - C In tegenstelling tot de huidige situatie zouden in het onderwijs economische principes een rol moeten spelen, omdat hiermee kosten bespaard kunnen worden.
  - D Onze overheid zou zich minder moeten bemoeien met het onderwijs en de prioriteit bij economische ontwikkeling moeten leggen, want anders komt onze persoonlijke welvaart in gevaar.

tekstfragment 1

De visie van beleidsmakers op het onderwijs vindt Martin Slagter te instrumentalistisch. "Ze zien een diploma uitsluitend als middel om aan een baan te komen. Maar onderwijs is meer. Sommige zaken die je op school leert, zijn geen middel maar doel op zichzelf. Het is algemene ontwikkeling. Ook als je er niet meteen een goede baan mee krijgt, is dit verrijkend."

naar: interview met mbo-docent Martin Slagter, februari 2013

Zowel in alinea 6 van de hoofdtekst als in tekstfragment 1 komt aan bod welke visie op het onderwijs de overheid of haar beleidsmakers hebben.

- 3p 14 Beschrijf die beide visies.
Gebruik voor je gehele antwoord niet meer dan 35 woorden.

2p 15 Welke drie van onderstaande beweringen moeten in ieder geval worden opgenomen in een beknopte samenvatting van maximaal 60 woorden van de tekst 'Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing'?

Noteer de nummers van je keuze.

- 1 Ouders zouden volgens de minister van Onderwijs meer tijd moeten besteden aan de opvoeding van hun kinderen.
- 2 Ouders zagen vroeger het economisch belang in van goed onderwijs voor de toekomst van hun kinderen.
- 3 Onderwijs behoort dienstbaar te zijn aan de economie en de samenleving.
- 4 Ouders van nu stellen geen eisen meer aan hun kinderen.
- 5 De school wordt leverancier van algemene vorming en kinder- en puberopvang.
- 6 Bij voortzetting van het huidige onderwijsbeleid zal onze welvaart achterblijven.

tekstfragment 2

Schaberg gaat in op twee van de drie kernvragen die gesteld moeten worden bij een discussie over onderwijs. Die vragen zijn: waarom moet er onderwijs zijn, wat moeten kinderen in dat onderwijs leren en hoe moeten ze het leren. Het zijn de vragen naar doelstelling, onderwijsinhouden en de pedagogisch-didactische omstandigheden. Schabergs antwoorden doen me de haren te berge rijzen. Zijn doelstelling: welvaart, zijn bijdrage betreffende onderwijsinhouden: meer vreemde talen en de ambachtsschool.

Dat de Duitse bondspresident Merkel en de Franse president Sarkozy onderhandelden in het Engels bewijst dat Engels lingua franca¹⁾ van ons deel van de wereld is geworden. Dat maakt het leren van andere vreemde talen steeds minder relevant. De ambachtsschool hoorde bij de standenmaatschappij. Schaberg hanteert een uit die tijd stammende classificatie van jongens 'goed met hun handen'. Dat waren slimme jongens van lage komaf die niet naar de HBS mochten. De ambachtsschool is afgeschaft omdat hij leegliep.

Maar dan Schabergs doelstelling: welvaart. Nederland is nog nooit zo rijk geweest als nu en behoort op de lijst van 'normale' landen (Liechtenstein en Qatar bijvoorbeeld niet meegerekend) tot de vijf rijkste van de wereld. Moet het nog meer worden? Schaberg ziet de leerlingen van nu als toekomstige productiefactoren en niet als de toekomstige bewoners van dit land.

*naar: reactie op 'Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing',
januari 2012*

noot 1 lingua franca: gemeenschappelijke taal die sprekers met verschillende moedertalen hanteren

- 3p 16 Geef twee redenen uit tekstfragment 2 waarom de argumenten van Schaberg in alinea's 7 en 8 van de hoofdtekst niet zouden gelden. Gebruik voor je totale antwoord niet meer dan 35 woorden.

"Schaberg ziet de leerlingen van nu als toekomstige productiefactoren en niet als de toekomstige bewoners van dit land." (laatste zin tekstfragment 2)

- 2p 17 Welke rol ziet Schaberg voor het onderwijs weggelegd, volgens tekstfragment 2? Gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.

tekstfragment 3

Ik denk dat Schabergs constatering dat het economisch belang in het onderwijs buiten beeld is geraakt terecht is, maar zijn opvatting dat het onderwijs zijn doel voorbijschiet met alle aandacht voor zelfontplooiing, vind ik riskant.

Afgelopen dinsdag publiceerde het Maastrichtse Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt zijn jaarlijkse visie op de arbeidsmarkt voor de komende vijf jaar. Een studie theologie biedt de meeste kans op een baan. Wie voor een rechtenstudie kiest of voor informatica moet er ernstig rekening mee houden dat hij met deze bagage uiteindelijk niet aan de slag zal komen.

Je hoeft niet langer dan tien jaar op de arbeidsmarkt rond te kijken om te ondervinden hoe snel het tij daar kan keren. Een gemiddeld mens loopt hier veertig jaar rond. Het onderwijs moet zich dus zeker bekommeren om het economisch belang van degenen die op het punt staan dit lange traject binnen te stappen. Maar ik zou dit invullen met het 'bewust' flexibel en weerbaar maken van leerlingen om veranderingen op te vangen en economisch voor zichzelf op te komen: tegenslagen leren overwinnen en leren hoe je nieuwe kansen creëert.

Ik stel ook voor om dit belangrijke onderwijsdoel gewoon 'zelfontplooiing' te noemen, omdat de betekenis van dit woord deze lading dekt en omdat iedereen, ongeacht opleidingsniveau, het inmiddels wel kent.

*naar: reactie op 'Onderwijs is er niet voor zelfontplooiing',
december 2011*

Tekstfragment 3 geeft een andere invulling aan het economisch belang van scholing dan de hoofdtekst.

- 3p 18 Op welke manier moet enerzijds volgens de hoofdtekst en anderzijds volgens tekstfragment 3 het economische belang van scholing inhoud krijgen?

Beschrijf beide manieren.

Gebruik voor je antwoord niet meer dan 45 woorden.

Samen sterk

(1) Wanneer hebben mensen geleerd dat samenwerking tussen vreemden meer oplevert dan alleen de afwezigheid van conflict? Dat moet al heel
5 vroeg gebeurd zijn, toen de eerste mensachtigen in de savannes zagen dat de fysieke kracht van eenlingen en kleine familiegroepen onvoldoende was om grote dieren te vangen.

10 Of misschien kwam dat besef pas echt toen mensen zich gingen specialiseren en de uitwisseling van goederen kon ontstaan. De herder ruidde zijn melk voor graan, de smid zijn
15 hoefijzers.

(2) Samenwerking tussen individuen die niet tot een familie behoren, was en is een kwestie van overleving. Niemand van ons kan zelfvoorzienend zijn. Er is geen terrein van ons
20 leven dat niet geworteld is in samenwerking en afspraken. Het is de kern van de democratie. Nu onze wereld de hele planeet omvat, is samenwerking ook de kern van de internationale betrekkingen. Zo hangt ons
25 leven aan elkaar van samenwerken: de burens hebben de sleutel en zorgen voor de poes; de chauffeur op de rijstrook naast ons doet netjes zijn of haar richtingwijzer aan, zodat we hem of haar in laten voegen; landen beslissen samen over van alles, van de maximale hoeveelheid bestrijdingsmiddel in appelmoes tot het
35 afschaffen van nucleaire wapens.

(3) Er zijn twee vormen van samenwerking: die tussen mensen die iets verschillends te ruilen hebben (goederen tegen andere goederen of
40 geld) en die tussen mensen die in gelijke omstandigheden verkeren.

Vooraf die laatste vorm heeft een geweldige kracht. Dan gaat het erom samen een vuist te maken, of om samen iets te bereiken waarvoor je als individu te klein bent. Dergelijke samenwerking is in de geschiedenis de sleutel geweest tot sociale verandering, van de opstand van lijfeigenen in het tsaristische Rusland tot de organisatie van Engelse fabrieksarbeiders.

(4) De meest succesvolle vorm van sociaaleconomische samenwerking is de coöperatie. Oude vormen van coöperatie richtten zich op samen sparen, waarbij ieder lid per toerbeurt het ingelegde geld kon gebruiken. In
55 het Romeinse Rijk bestonden al dergelijke groepen, die fungeerden als onderlinge begrafenisondernemingen. Ze bestaan nog steeds, van Afrika tot China. Naar verluidt, ontstond de eerste coöperatie al in de dertiende eeuw, opgericht door de Franse bergboeren die de ook nu nog beroemde Comtékaas maken. Zij wilden grotere kazen maken omdat
60 die beter bewaard konden worden en hadden daarvoor veel melk nodig, veel meer dan een boer alleen ooit zou kunnen produceren. Om toch die honderden liters bij elkaar te krijgen, besloten ze hun melk samen tot kaas om te zetten. Bij de verkoop van de kaas kreeg ieder betaald naar verhouding van de hoeveelheid melk die hij had ingebracht.

80 (5) Vanaf het midden van de negentiende eeuw ontstonden de moderne consumentencoöperaties die we nu kennen. Het begon met de inkoopcoöperatie van Rochdale (Verenigd

85 Koninkrijk), waar textielarbeiders
samen hun eerste levensbehoeften
inkochten om zo minder afhankelijk
te zijn van de verplichte inkoop via de
fabriek. Tegelijkertijd ontwikkelde de
90 Duitser Friedrich Wilhelm Raiffeisen
zijn gedachten en begon een coöpe-
ratieve bakkerij waar arme boeren op
krediet brood konden krijgen en die
uitgroeide tot een gemeenschappe-
95 lijke spaarbank.

(6) Het jaar 2012 werd uitgeroepen
tot Internationaal Jaar van de Coöpe-
ratie. Dat werd tijd, want weinigen
realiseren zich hoe belangrijk coöpe-
100 raties zijn, alleen al in aantallen.

Volgens cijfers van de Verenigde
Naties is een op de vier Canadezen
lid van een coöperatie, krijgen bijna
achttien miljoen Brazilianen hun
105 gezondheidszorg via een coöperatie
en heeft een op de drie Fransen zijn
geld ondergebracht bij een coöpera-
tieve bank. In de Nederlandse land-
en tuinbouw zijn de veertig grootste
110 coöperaties goed voor een omzet
van 37 miljard euro. Wereldwijd voor-
zien coöperaties in honderd miljoen
banen, twintig procent meer dan alle
multinationals tezamen.

115 **(7)** Wellicht dat dit Internationale Jaar
het begin vormt van de herwaarde-
ring van een organisatievorm die
soms neigt tot bureaucratie. Succes-
volle professionele coöperaties lopen

120 steeds meer het risico dat ze ver-
vreemd raken van hun leden. De
coöperatieve vernieuwing zou wel-
eens uit een onverwachte hoek kun-
nen komen. Naast de bestaande
125 coöperaties bloeien steeds meer
burgerinitiatieven op. Dat zijn geen
coöperaties in de juridische zin, noch
zijn ze goed georganiseerd, maar ze
zijn wel gestoeld op de gedachte van
130 gemeenschapsbelang die Raiffeisen
voorstond. Zo maken buurtbewoners
zich samen sterk voor hun eigen zon-
nepanelen, worden auto's, net als
andere duurzame gebruiksgoederen,
135 zoetjesaan meer gedeeld en zetten
ouderen zich in als kinderoppas in
ruil voor hulp bij computerproblemen.
(8) Juist omdat coöperaties de na-
druk leggen op onderlinge afhanke-
140 lijkheid en solidariteit, zijn ze actueler
dan ooit voor het denken over een
nieuw economisch bestel. Na de des-
illusie van het 'graai-kapitalisme' en
het 'ieder voor zich', wordt het
145 nieuwe motto 'wij voor elkaar'.
Samen staan we sterk, voor publieke
en private belangen. Dit past wonder-
wel in het hele politieke spectrum. De
stevige zelfredzaamheid zou de
150 rechtse partijen moeten aanspreken,
de warme solidariteit de linkse. Daar
zou toch iets moois uit te brouwen
zijn voor Nederland.

naar: Louise Fresco

uit: NRC Handelsblad, 1 februari 2012

Tekst 2 Samen sterk

- 1p 19 Welk kopje past het beste boven alinea's 6 en 7?
- A Coöperaties en burgerinitiatieven
  - B Coöperaties wereldwijd
  - C Herwaardering van coöperaties
  - D Vernieuwing van coöperaties
- 1p 20 Welk kopje past het beste boven alinea 8?
- A De coöperatie als basis voor een nieuw economisch bestel
  - B De coöperatie en invloed van politieke partijen
  - C De vorming van een nieuw politiek en economisch bestel
  - D De wijze van politieke samenwerking in de toekomst
- 1p 21 Wat is de onderliggende vraag waarop in alinea 2 antwoord wordt gegeven?
- A Hoe komt samenwerking tot stand?
  - B Waarom is samenwerking nodig?
  - C Wat is nodig om tot samenwerking te komen?
  - D Welke kenmerken heeft samenwerking?
- 1p 22 Van welk type argumentatie wordt vooral gebruik gemaakt in alinea 2? Er is vooral sprake van argumentatie op basis van
- A oorzaak en gevolg.
  - B overeenkomst of vergelijking.
  - C voorbeelden.
  - D voor- en nadelen.
- 3p 23 Formuleer de hoofdgedachte van alinea 7 in één zin. Gebruik voor die zin niet meer dan 15 woorden.
- 1p 24 Wat is de hoofdgedachte van de tekst 'Samen sterk'?
- A Coöperaties zouden een nog belangrijkere rol moeten spelen in de huidige maatschappij.
  - B In het huidige Nederland zijn sterke coöperaties onmisbaar geworden.
  - C Moderne coöperaties zouden sterker moeten zijn dan coöperaties vroeger.
  - D Voor politici zijn coöperaties tegenwoordig belangrijker dan vroeger.
- In alinea 3 worden twee vormen van samenwerking genoemd:
- 1 samenwerking tussen mensen die iets verschillends te ruilen hebben
  - 2 samenwerking tussen mensen die in gelijke omstandigheden verkeren
- 1p 25 Van welke vorm van samenwerking zal volgens de tekst in de toekomst sprake zijn bij de moderne coöperaties?
- A alleen 1
  - B alleen 2
  - C beide

Dure eieren

(1) Later dan afgesproken kwam ik thuis na mijn zaterdagse fietsronde langs onder andere de boerderijwinkel. “Ik heb het met de boer uitgebreid over de economie gehad”, voerde ik als excuus aan. Dat vergde enige uitleg. Bij de boerderijwinkel wachtte mij een onaangename verrassing. Er lag een briefje bij de eieren om uit te leggen dat ze duurder waren geworden en dat ze niet meer verpakt mochten worden in de lege eierdozen die ik had meegenomen. Die kon ik ook niet meer inleveren. Wat was er aan de hand?

(2) Het Productschap voor Pluimvee had verordonneerd dat eieren alleen nog maar verkocht mochten worden in een nieuwe doos met datumstempel. Ze mochten dus niet vers door klanten mee worden genomen, maar moesten eerst naar de veiling om daarna weer terugvervoerd te worden naar de boerderij. Toen de boer had geklaagd dat dit ten koste van het milieu en de economie ging, was hij op het laatste punt terechtgewezen met een kleine introductie in de economische wetenschap. Daar had ik het met de boer verder over gehad.

(3) Wat er gebeurde, zo kreeg hij te horen, was namelijk juist heel goed voor de economie. Er kwam extra werkgelegenheid voor de transporteurs, voor de benzinepomphouders en voor de producenten van verpakkingsmateriaal. Bovendien ging er zo

meer geld in de economie om, wat ons bnp¹⁾ weer omhoog kon krikken.

40 De vele klanten die klaagden dat ze zo het milieu vervuilden en minder verse eieren kregen, waren dom dat ze deze economische voordelen niet zagen. Ze kregen toch dagelijks van deskundigen te horen dat ze meer moesten consumeren om uit de recessie te komen. Welnu, de prijsverhoging van de eieren was een mooi begin.

45 (4) Zelden heb ik zo'n fraai mini-voorbeeld gezien van het inmiddels bekende gegeven dat de groei van onze nationale economie en van ons nationaal geluk niet samengaan.

50 Klanten worden alleen maar ongelukkiger als ze meer geld moeten betalen voor minder verse eieren en als ze hun lege dozen bij het oud papier moeten gooien.

60 (5) Zelden heb ik ook het perverse grondprincipe van economische groei zo helder geïllustreerd gezien. Het bracht mij vele voorbeelden van milieudenker Wouter van Dieren in herinnering, die lieten zien dat het eindeloze heen-en-weergesjouw met producten goed was voor de economische groei, maar slecht voor het milieu en de klant. Misschien moeten

65 we, om uit de recessie te komen, gewoon verordonneren dat Groningse eieren eerst naar Utrecht moeten worden vervoerd en die vanuit Utrecht omgekeerd naar Groningen.

70

*naar: Hans Achterhuis
uit: Filosofie Magazine, april 2012*

noot 1 bnp: bruto nationaal product, de totale geldwaarde van alle goederen en diensten die door een land in één jaar worden geproduceerd

Tekst 3 Dure eieren

Er zijn verschillende manieren om het onderwerp van een tekst te introduceren.

- 1p 26 Op welke manier gebeurt dat vooral in alinea 1 van de tekst 'Dure eieren'? Dit gebeurt vooral door het
- A formuleren van de probleemstelling.
  - B geven van een historische schets.
  - C stellen van een retorische vraag.
  - D vertellen van de aanleiding.

“Toen de boer had geklaagd dat dit ten koste van het milieu en de economie ging, was hij op het laatste punt terechtgewezen met een kleine introductie in de economische wetenschap.” (regels 24-29)

De klacht van de boer over de economie wordt door het Productschap voor Pluimvee weerlegd.

- 2p 27 Met welke twee argumenten gebeurt dit volgens de tekst?

- 1p 28 Welke van onderstaande beweringen geeft het beste de inhoud weer van alinea's 2 en 3 van de tekst 'Dure eieren', gezien de gedachtegang van de tekst?

- A De boer en zijn klanten begrijpen de voor de economie gunstige principes niet die schuilgaan achter de nieuwe regels van het Productschap voor Pluimvee.
- B De boer en zijn klanten menen dat de nieuwe regels van het Productschap voor Pluimvee niet goed zijn voor economie en milieu, terwijl het Productschap dat wel vindt.
- C De boer en zijn klanten vinden de uitleg van de nieuwe regels van het Productschap voor Pluimvee bizar en het effect ervan schadelijk voor klant en milieu.
- D De boer en zijn klanten worden uiteindelijk overtuigd van het gunstige effect van de nieuwe regels die het Productschap voor Pluimvee heeft ingevoerd.

In onderstaand fragment worden het Productschap voor Pluimvee woorden in de mond gelegd.

“De vele klanten die klaagden dat ze zo het milieu vervuilden en minder verse eieren kregen, waren dom dat ze deze economische voordelen niet zagen. Ze kregen toch dagelijks van deskundigen te horen dat ze meer moesten consumeren om uit de recessie te komen.” (regels 40-47)

In dit fragment komen twee drogredenen voor.

- 2p 29 Welke twee van onderstaande typen drogredenen zijn dat? Kies uit: cirkelredenering, onjuist beroep op autoriteit, ontduiken van bewijslast, overhaaste generalisatie, persoonlijke aanval of verkeerde vergelijking.

- 1p **30** Wat voor toon kenmerkt de stijl van alinea's 3 en 5 vooral?
een
- A hoogdravende toon
  - B ironische toon
  - C neerbuigende toon
  - D positieve toon

“Misschien moeten we, om uit de recessie te komen, gewoon verordonneren dat Groningse eieren eerst naar Utrecht moeten worden vervoerd en die vanuit Utrecht omgekeerd naar Groningen.”
(regels 69-74)

- 2p **31** Welk standpunt van de auteur over de nieuwe regelgeving rondom verkoop van eieren bij de boer blijkt hieruit?
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 10 woorden.

In de tekst wordt kritiek geuit op economische groei.

- 3p **32** Beschrijf twee punten van kritiek tegenover economische groei die in de tekst aan bod komen.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

Weg met Duck en Mouse?

(1) Zou de wereld ooit van Donald Duck en Mickey Mouse afkomen? Zouden er landen zijn waar ze de Amerikaanse eend en muis niet eens 5 kennen, nooit gekend hebben en ook niet willen leren kennen? Daar denk ik weleens aan als ik 's nachts de slaap niet kan vatten of overdag niets beters te doen heb. Wat zou er voor 10 nodig zijn om de eend en de muis voorgoed uit de gratie te krijgen?

(2) Kan dat gebeuren met de Duck en de Mouse, of is het met deze Disneytypes als met suiker en zout: 15 als je er eenmaal aan gehecht bent, kun je nooit meer zonder. Deze week heb ik er eens wat langer over nagedacht, met het internet als houvast. Een helder antwoord kwam er niet, 20 maar er werden wel grote lijnen zichtbaar.

(3) Eerst dit: het stripverhaal is geen Amerikaanse uitvinding. We hadden in Europa al vroeg de avonturen van 25 de Zwitserse Monsieur Cryptogame¹⁾ en de Duitse Max en Moritz²⁾. Die gingen echter niet eindeloos door en waren eigenlijk ook niet leuk.

(4) Dan dit: de gewoonte om dieren als mensen voor te stellen is nog 30 veel ouder dan het stripverhaal of de tekenfilm. Je trekt een kat een jasje aan en laat hem rechtop lopen *et voilà*. Op internet zijn prachtige 35 reproducties te vinden van afbeeldingen met antropomorfe, op de mens lijkende, dieren uit de negentiende eeuw. Honden, ratten, katten, konijnen. Steeds komt het antropomorfe tot uiting in het rechtop gaan 40 en de kleding. Aan uiterlijk en lichaamsbouw van de dieren zelf wordt helemaal niets veranderd.

(5) Als de waarneming niet bedriegt, 45 zijn het de Amerikanen die met twee belangrijke vernieuwingen komen. Ze brengen stripverhalen die voortaan eindeloos doorlopen en ze brengen antropomorfe dieren die zijn gestileerd: ont-dierlijkt. De eerste is Felix the Cat (circa 1920), de tweede Mickey Mouse (1928).

(6) Felix en Mickey zijn aanvankelijk 55 nog lang niet zo ont-dierlijkt als uiteindelijk haalbaar bleek. Felix the Cat is in de eerste film een gestileerde kromme kat, met een snor en gemene tandjes. Mickey Mouse had oorspronkelijk een ratachtige snoet, 60 dunne ledematen en kleine ogen en raakte die pas in de loop van de jaren kwijt. Stephen Jay Gould heeft er in het boek *A biological homage to Mickey Mouse* op gewezen dat de 65 muis steeds jonger werd en ook dat de vroegste Mickey Mouse nog helemaal niet zo'n aardig muisje was.

(7) Bekijk het op internet en bekijk en passant ook eens hoe onze eigen 70 Tom Poes³⁾ er begin jaren veertig bij liep. Beetje krom soms, harige vacht, een snor en onaangenaam sluwe, achterdochtige oogjes. Dat is later allemaal rechtgetrokken. Zowel Felix 75 als Tom verloor zijn snor, Felix verloor ook zijn tanden en de hele menagerie kreeg almaar grotere ogen, inclusief oogwit. Verder verloren ze hun streken en aan het pesten 80 en kwellen kwam een eind.

(8) Hieraan kunnen we zien dat er na de ont-dierlijking al heel snel een tweede ontwikkeling in gang wordt gezet: de verliefing. Na het amuseren ontstond de behoefte aan behagen. 85 Eerst werd van het dier meer

een mens gemaakt, later werd het een uitgesproken jong mens. Kleine kinderen vinden we meestal schattig. 90 Konrad Lorenz⁴⁾ heeft ontdekt waardoor we ze schattig vinden: ze zijn voorzien van allerlei kenmerken die bij ons, geheel onbewust, maar vaak onontkoombaar, knuffel- en verzor- 95 gingsgedrag opwekken. Dat is evolutionair gezien ontzettend nuttig. (9) De bedoelde kenmerken vatte Lorenz samen in zijn *Kindchen*-schema: een relatief groot hoofd (dus 100 een grote kop-rompverhouding), een rond hoofd, een mollig lichaam, korte ledematen, onzekere gang en vreemd genoeg ook grote ogen, hoewel die geen uitgesproken kenmerk 105 zijn van baby's, peuters en kleuters. Toch is dat waar alle cartoonisten uiteindelijk op uitkomen: die enorme ogen en de kopvergroting. Het hoofd van Donald Duck is een verdubbelde 110 eendenkop. Tom Poes met zijn reuzenogen kreeg uiteindelijk een hoofd

naar: Karel Knip

uit: NRC Handelsblad, 3 & 4 november 2012

noot 1 Monsieur Cryptogame: in Nederland beter bekend als 'Mijnheer Prikkebeen', de eerste stripfiguur in de Nederlandse literatuur, getekend door Rodolphe Töpffer en voor de Nederlandse jeugd berijmd door J.J.A. Goeverneur

noot 2 Max en Moritz: personages in een Duits beeldverhaal van Wilhelm Busch, een van de eerste strips

noot 3 Tom Poes: personage in stripverhalen van Marten Toonder

noot 4 Konrad Lorenz (1903-1989): een Oostenrijkse zoöloog en ornitholoog die het instinctieve gedrag van dieren bestudeerde

dat even groot is als zijn lichaam. In de natuur lijden alleen embryo's aan dit euvel.

115 (10) Een deel van dit soort aanpassingen voegt niet veel meer toe aan de schattigheid die al was bereikt. Dat zou je dan heel voorzichtig de derde ontwikkeling kunnen noemen: 120 de cartoonisten hebben ook ontwikkelingen op gang gebracht die min of meer autonoom zijn, maar die ze gretig met elkaar delen. Bijna altijd wordt één vinger in de hand weggelaten.

125 Bijna altijd worden vrouwtjesfiguren van wimpers voorzien.

(11) Waar brengt ons deze analyse? Niet heel ver natuurlijk. Hoogstens biedt zij uitzicht op een heel verre 130 toekomst waarin alle cartoonfiguurtjes zó op elkaar gaan lijken, dat ze niet noemenswaardig meer van elkaar verschillen. Dan en pas dan raken we de Duck en de Mouse kwijt.

Tekst 4 Weg met Duck en Mouse?

- 1p 33 Boven welke alinea zou het kopje 'Voorlopers' het beste passen?
- 3p 34 Noem de drie ontwikkelingen die cartoonfiguurtjes volgens de tekst in de loop der tijden hebben doorgemaakt.
- 1p 35 "Na het amuseren ontstond de behoefte aan behagen." (regels 84-86)
Op welke manier kwam die behoefte aan behagen vooral tot uiting in stripfiguren?
Stripfiguren werden
A jonger gemaakt.
B menselijker gemaakt.
C mooier gemaakt.
D schattiger gemaakt.
- 1p 36 "In de natuur lijden alleen embryo's aan dit euvel." (regels 112-114)
Welk euvel wordt bedoeld?

- In de tekst wordt het *Kindchen*-schema van Lorenz beschreven.
- 1p 37 Hoe kan de relatie tussen die beschrijving en de tweede ontwikkeling het best omschreven worden?
Het *Kindchen*-schema
- A geeft een verklaring voor de tweede ontwikkeling.
  - B noemt een gevolg van de tweede ontwikkeling.
  - C schetst een voorwaarde voor de tweede ontwikkeling.
  - D vormt een weerlegging bij de tweede ontwikkeling.
- 1p 38 “Dan en pas dan raken we de Duck en de Mouse kwijt.” (regels 133-134)
Waarom is deze zin van belang voor het geheel van de tekst?
Omdat deze zin vooral
- A accentueert dat de tekst een ironische toonzetting heeft.
  - B de kern van de tekst in een zin samenvat.
  - C het standpunt van de tekst in andere woorden herhaalt.
  - D van de tekst een mooi afgerond geheel maakt.
- 1p 39 Op wat voor manier kan de tekst ‘Weg met Duck en Mouse’ het beste getypeerd worden?
Het is een
- A beschouwing met uiteenzettende elementen.
  - B betoog met beschouwende elementen.
  - C uiteenzetting met betogende elementen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.